

İŞ DÜNYASI VE İNSAN HAKLARINA DAİR REHBER İLKELER

Birleşmiş Milletler

*"Koruma, Saygı Gösterme ve
Telafl Edici Çözüm Üretme"*
Çerçevesinin Uygulanması

Çeviri

Eda Tüzemen

Katkı Verenler

Çağlar Özbek

Saniye Dedeoğlu

Fatma Özdemir Uluç

Tasarım

Mehmet Sobacı

Kapak Fotoğrafı

Kurtuluş Karaşın

Baskı

Altan Matbaası

**KALKINMA
ATÖLYESİ**

Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama,
Üretim ve İşletme Kooperatifi

Çankaya Mah. Üsküp Cad. No. 16 D. 14/1 Çankaya/Ankara-Türkiye

<http://www.kalkinmaatolyesi.org>

www.facebook.com/kalkinmaatolyesi

[@kalkinmaatolyesi](https://www.instagram.com/kalkinmaatolyesi)

Tel: +90 (541) 457 31 90

info@kalkinmaatolyesi.org

İŞ DÜNYASI VE İNSAN HAKLARINA DAİR REHBER İLKELER

Birleşmiş Milletler

"Koruma, Saygı Gösterme ve

Telafi Edici Çözüm Üretme"

Çerçevesinin Uygulanması

Not: Bu yayında kullanılan tasarımlar ve materyalin sunuluşu, herhangi bir ülke, bölge, şehir veya alanın veya bunların makamlarının yasal statüsü veya bunların sınır veya hudutlarının sınırlandırılması ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Sekreterliğinin herhangi bir görüşünün ifadesi anlamına gelmez.

Birleşmiş Milletler belgelerinin kısaltmaları büyük harfler ve rakamlarla yapılmıştır. Bu türden kısaltmalar Birleşmiş Milletler belgelerine referans verildiğini göstermektedir.

HR/PUB/11/04

© 2011 Birleşmiş Milletler (İngilizce)

© 2017 Birleşmiş Milletler (Türkçe)

Tüm hakları saklıdır.

© 2011 United Nations for the English edition

© 2017 United Nations for the Turkish edition

All rights reserved worldwide

Bu rehberin Türkçeye çevirisi Kalkınma Atölyesi tarafından yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

I. DEVLETİN İNSAN HAKLARINI KORUMA GÖREVİ	2
A. TEMEL İLKELER	2
B. UYGULAMA İLKELERİ	3
II. ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERME SORUMLULUĞU	10
A. TEMEL İLKELER	10
B. UYGULAMA İLKELERİ	12
III. TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜME ERİŞİM	22
A. TEMEL İLKELER	22
B. UYGULAMA İLKELERİ	23

Bu yayın, Genel Sekreter İnsan Hakları Özel Temsilcisi, çok uluslu şirketler ve diğer ticari şirketler tarafından geliştirilen *"İş Dünyası ve İnsan Haklarına Dair Rehber İlkeler: Birleşmiş Milletler 'Koruma, Saygı Gösterme ve Telafi Edici Çözüm Üretme' Çerçevesinin Uygulanmasını"* içermektedir. Özel Temsilci, Rehber İlkelerini İnsan Hakları Konseyi final raporuna (A/HRC/17/31) eklemiştir. Bu rapor aynı zamanda Rehber İlkelerin tanıtımını ve geliştirilme sürecinin bir özetini de içermektedir.

İnsan Hakları Konseyi 16 Haziran 2011 tarih ve 17/4 sayılı kararıyla Rehber İlkeleri uygun bulmuştur.

GENEL İLKELER

Bu Rehber İlkeler:

- a. Devletlerin insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, bunların korunması ve gerçekleşmesinin sağlanması ile ilgili mevcut yükümlülüklerinin,
- b. Ticari şirketlerin, tüm ilgili yasalarla uyumlu olması ve insan haklarına saygı göstermesi gereken belirli işleri yapan, toplumun uzmanlaşmış kurumları olma rolünün,
- c. Hak ve yükümlülüklerin ihlali durumunda, uygun ve etkili telafi edici çözüm üretme yollarının bulunması gerektiğinin,

kabul edilmesine dayanmaktadır.

Bu Rehber İlkeler, tüm Devletler ve büyüklüğü, sektörü, yeri, mülkiyeti ve yapısı ne olursa olsun çok uluslu ve diğer tüm ticari şirketler için geçerlidir.

Bu Rehber İlkeler uyumlu bir bütün olarak algılanmalı, iş ve insan hakları ile ilgili standartların ve uygulamaların geliştirilmesi, bu şekilde toplumsal olarak sürdürülebilir küreselleşmeye katkı sağlanması hedefi açısından, tek tek ve bir bütün olarak okunmalıdır. Bu şekilde etkilenen bireyler ve topluluklar için somut sonuçlar elde edilebilir.

Bu Rehber İlkelerin hiçbirisi yeni uluslararası yasal yükümlülükler yaratılması veya bir Devletin kabul ettiği veya tabi olduğu insan hakları ile ilgili uluslararası hukukun sınırlandırılması veya ona zarar verilmesi şeklinde okunmamalıdır.

Bu Rehber İlkeler, savunmasızlaşma veya dışlanma riski yüksek olabilecek topluluk ve halklardaki bireylerin hakları ve ihtiyaçlarına özel dikkat gösterilerek, kadın ve erkeklerin karşı karşıya oldukları farklı riskler dikkate alınarak, ayrımcı olmayan bir yaklaşımla uygulanmalıdır.

I. DEVLETİN İNSAN HAKLARINI KORUMA GÖREVİ

A. TEMEL İLKELER

1. Devletler kendi bölgeleri ve yetki sınırları içinde ticari şirketler de dahil olmak üzere üçüncü tarafların insan hakları ihlaline karşı durmak zorundadır. Bu durum, etkili politikalar, yasalar, yönetmelikler ve hükümler yoluyla, bu ihlallerin önlenmesi, soruşturulması, cezalandırılması ve telafi edilmesi için uygun adımların atılmasını gerektirir.

Açıklama

Devletlerin uluslararası insan hakları yasal zorunlulukları, kendi bölgeleri ve yetki sınırları içinde, kişilerin insan haklarına saygı göstermelerini, onları korumalarını ve gerçekleştirmelerini sağlamalarını gerektirmektedir. Bu, ticari şirketler de dahil olmak üzere üçüncü taraflarca gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı durma görevini de kapsamaktadır.

Devletin koruma görevi bir yönetim standardıdır. Bu nedenle Devletler sadece özel kişilerin insan hakları ihlallerinden sorumlu değildir. Bununla birlikte, Devletler kendilerine atfedilen bu tür ihlaller olduğunda veya özel kişilerin ihlallerinin önlenmesi, soruşturulması, cezalandırılması ve telafi edilmesi konularında gerekli adımları atmakta başarısız olduklarında, kendi uluslararası yasal zorunluluklarını yerine getiremeyebilir. Devletler genel olarak bu adımlarla ilgili takdir hakkına sahip olsa da, politikalar, yasalar, yönetmelikler ve hükümler de dâhil, her türlü önleyici ve düzeltici tedbirleri dikkate almalıdır. Ayrıca kanun önünde eşitliğin, uygulamada tarafsızlığın sağlanması için tedbirlerin alınması ve yeterli düzeyde hesap verebilirliğin, yasal kesinliğin, usul ve yasal şeffaflığın temin edilmesi yoluyla hukukun üstünlüğünü korumak ve desteklemek Devletlerin görevidir.

Bu bölümde önleyici tedbirlere odaklanılırken, 3. bölümde telafi edici tedbirler açıklanmaktadır.

2. Devletler, kendi bölgelerindeki ve/veya yetki alanlarındaki ticari şirketlerin tüm faaliyetlerinde insan haklarına saygı göstermeleri ile ilgili beklentiye, açık bir şekilde ortaya koymalıdır.

Açıklama

Günümüzde Devletler uluslararası insan hakları hukuku adına kendi bölge ve/veya yetki alanlarındaki bölge dışı ticari faaliyetleri genel olarak düzene koymak zorunda değildir. Ancak geçerli bir yargısal dayanak bulunması durumunda, bunu yapmaları da yasak değildir. Bazı insan hakları antlaşma kurumları, bu parametreler içinde, ev sahibi Devletlerin kendi yetki alanlarındaki ticari şirketlerin yurt dışında gerçekleştirdiği ihlalleri önlemek üzere adımlar atmalarını tavsiye etmektedir.

Devletlerin, yurt dışında, özellikle de Devletin kendisinin dahil olduğu veya işletmelere destek verdiği yerlerde, işletmelerden insan haklarına saygı göstermeleri ile ilgili beklentiyi açık bir şekilde ortaya koymaları için güçlü politika gerekçeleri bulunmaktadır. Uyumlu ve tutarlı mesajlar vererek ve Devletin itibarını koruyarak ticari şirketler için öngörülebilirliğin sağlanması bu gerekçeler arasında yer alır.

Devletler bu bağlamda çeşitli yaklaşımlar benimsemektedir. Bunların bazıları sınır ötesi sonuçları olan yerel tedbirlerdir. “Ana” kuruluşun tüm şirketin küresel işlemleri ile ilgili bilgi verme zorunluluğu; Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün Çok Uluslu Şirketler Rehberi gibi çok taraflı hukuki olarak bağlayıcı olmayan belgeler; ve deniz aşırı yatırımları destekleyen kurumların zorunlu tuttuğu performans standartları örnekler arasında yer alır. Diğer yaklaşımlar doğrudan sınır ötesi yasa ve yaptırımları kabul eder. Suç nerede işlenmiş olursa olsun failin uyruğuna bağlı olarak kovuşturmayla izin veren ceza sistemleri bu kapsamdadır. Devletlerin uygulamalarının çok taraflı sözleşmelere dayanıp dayanmaması gibi çeşitli etkenler, bu uygulamaların algılanan ve gerçek makullüğü üzerinde etkili olabilir.

B. UYGULAMA İLKELERİ

DEVLETİN GENEL YASAL VE POLİTİKA İŞLEVLERİ

3. Devletler, koruma görevlerini yerine getirmek için:

- a. Ticari şirketlerin insan haklarına saygı göstermelerini amaçlayan veya bunda etkisi olan yasaları uygulamalı ve belirli aralıklarla bu yasaların yeterliğini değerlendirerek boşlukların üzerine eğilmelidir;
- b. Ticari şirketlerin oluşumunu veya devam eden faaliyetlerini düzenleyen şirketler hukuku gibi diğer yasa ve politikaların, şirketin insan haklarına saygı göstermesini engellemesini değil kolaylaştırmasını sağlamalıdır;
- c. Ticari şirketlere faaliyetlerinde insan haklarına nasıl saygı gösterecekleri üzerine etkili rehberlik sağlamalıdır;
- d. Ticari şirketleri insan hakları etkilerini nasıl ele aldıklarını paylaşmaya teşvik etmeli, uygun hallerde bunu zorunlu kılmalıdır.

Açıklama

Devletler, şirketlerin her zaman Devletin hareket etmemesini istediğini veya bundan faydalandığını düşünmemelidir. Şirketlerin insan haklarına saygı göstermesini teşvik etmek için farklı tedbirleri (ulusal, uluslararası, zorunlu ve gönüllü) maharetle bir araya getirmelidir.

Şirketlerin doğrudan veya dolaylı olarak insan haklarına saygı göstermesini düzenleyen mevcut yasaların uygulanmasındaki yetersizlik, genellikle devlet uygulamasındaki önemli yasal boşluklardan kaynaklanır. Bu yasalar ayrımcılık yapmama ve iş yasalarından, çevre, mülkiyet, mahremiyet ve rüşvetle mücadele yasalarına kadar uzanabilir. Bu nedenle, Devletlerin bu yasaların halihazırda etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı, eğer uygulanmıyorsa bunun nedeni ve durumun düzeltilmesi için mantıken hangi tedbirlerin alınabileceği üzerine düşünmesi önemlidir.

Devletlerin, bu yasaların ortaya çıkan durumlar karşısında gerekli kapsayıcılığı sağlayıp sağlamadığını ve şirketlerin insan haklarına saygı göstermesini sağlayan ortamları oluşturup oluşturmadığını gözden geçirmesi aynı derecede önemlidir. Örneğin, hem hak sahiplerini hem de ticari şirketleri korumak için, toprak mülkiyeti ve intifa hakkını da içeren toprak hukuku gibi bazı hukuk ve politika alanlarında daha fazla açıklık gerekir.

Ticari şirketlerin oluşumunu ve devam eden faaliyetlerini düzenleyen şirket ve güvenlik yasaları gibi yasa ve politikalar, doğrudan iş davranışını şekillendirir. Bunların insan hakları ile ilgili sonuçları halen çok az anlaşılmaktadır. Örneğin, şirketlerin ve yetkililerinin insan hakları ile ilgili neler yapması gerektiği bir yana, nelere müsaade edildiği ile ilgili olarak bile şirket ve güvenlik yasalarında belirsizlikler bulunmaktadır. Bu alandaki yasa ve politikalar, yönetim kurulları gibi mevcut yönetim yapılarının görevlerine uygun şekilde, şirketlerin insan haklarına saygı göstermeleri için yeterli rehberliği sağlamak durumundadır.

Ticari şirketlere insan haklarına saygı göstermeleri için yapılan rehberlik, beklenen sonuçları ortaya koymalı ve iyi örneklerin paylaşılmasına yardımcı olmalıdır. İnsan hakları ile ilgili durum analizi de dahil olmak üzere uygun yöntemlerle; yerli halk, kadınlar, ulusal ve etnik azınlıklar, dini ve dilsel azınlıklar, çocuklar, engelliler, göçmen işçiler ve ailelerinin karşılaşılabilecekleri belirli zorlukların farkında olarak, toplumsal cinsiyet, korunmasızlık ve/veya ötekileştirme konularının nasıl etkili bir şekilde ele alınacağı ile ilgili tavsiyelerde bulunmalıdır.

Paris İlkelerini kabul eden insan hakları ulusal kurumları, ilgili yasaların insan hakları yükümlülükleri ile uyumlu olup olmadığının ve etkili şekilde uygulanıp uygulanmadığının belirlenmesinde, devletlere destek olma ve ticari şirketler ile devlet dışı aktörlere insan hakları ile ilgili rehberlik sağlama konularında önemli bir role sahiptir.

Ticari şirketlerin insan hakları etkilerini nasıl ele aldığı ile ilgili bilgi paylaşımı, paydaşlarla kurulan gayri resmi ilişkilerden kamuya açık resmi raporlara kadar çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Bu tür bilgi paylaşımı için devletin ticari şirketleri teşvik etmesi veya uygun hallerde bunu zorunlu tutması, insan haklarına saygının geliştirilmesi açısından önemlidir. Her çeşit adli veya idari kovuşturma durumunda şirketlerin kendi raporlarına ağırlık vermesine yönelik hükümlerle yeterli düzeyde bilgi paylaşımı teşvik edilebilir. Bilgi paylaşımı zorunluluğu özellikle, iş faaliyetlerinin veya iş ortamının özellikleri insan hakları açısından belirgin bir risk yarattığı durumlarda gerekli olabilir. Bu alandaki politika ve yasalar, bilginin erişilebi-

lirliğini ve doğruluğunu sağlayarak, şirketlerin hangi bilgileri nasıl paylaşacağını faydalı bir şekilde net olarak ortaya koyabilir.

Yeterli bilginin ne olduğunu tanımlayan her koşul, kişilerin ve hizmet araçlarının güvenliği açısından yaratacağı riskleri, ticari gizlilikle ilgili yasal zorunluluklar ile şirketlerin büyüklük ve yapı açısından farklılıklarını dikkate almalıdır.

Finansal raporlama zorunlulukları, insan hakları etkilerinin, bazı durumlarda ticari şirketlerin ekonomik performansları açısından “etkili” ve “önemli” olabileceğini açık bir şekilde ortaya koymalıdır.

DEVLET-İŞLETME BAĞI

4. **Devlete ait olan veya Devlet tarafından yönetilen veya ihracat kredisi kuruluşları, yatırım sigorta/garanti kuruluşları gibi kamu kurumlarından büyük destek ve hizmet alan ticari şirketlerin insan hakları ihlallerine karşı, Devletler ek adımlar atmalı, uygun hallerde insan haklarına gerekli özenin gösterilmesini zorunlu kılmalıdır.**

Açıklama

Devletler, uluslararası insan hakları hukukunda birinci derecede yükümlüdür. Uluslararası insan hakları sisteminin ise vekilidirler. Bir ticari şirket Devlet tarafından yönetildiğinde veya faaliyetleri Devlete malelebildiğinde, ticari şirket tarafından gerçekleştirilen bir insan hakları ihlali, Devletin kendi uluslararası yasal yükümlülüklerini ihlal etmesi sonucunu doğurabilir. Ayrıca bir ticari şirket Devlete ne kadar yakınsa veya yasal otoriteye ya da vergi mükellefi desteğine ne kadar güvenirse, ticari şirketin insan haklarına saygı göstermesini sağlamak için Devlet politikasının gerekçesi o kadar güçlü olur.

Devletler ticari şirketlere sahip olduğunda veya onları yönettiğinde, insan haklarına saygı gösterme ile ilgili politika, yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamak için oldukça büyük yetkilere sahiptir. Üst yönetim genellikle Devlet kurumlarına rapor verir ve ilgili yönetim birimi, insan haklarının etkili bir şekilde ele alınmasını sağlamak da dahil olmak üzere, inceleme ve gözetim için geniş bir hareket alanına sahiptir. (Bu şirketler ayrıca, insan haklarına saygı gösterme açısından kurumsal sorumluğa sahiptir ve bu konu 2. Bölümde açıklanmaktadır.)

Devlete resmi veya gayri resmi olarak bağlı olan bir takım kurumlar, ticari şirketlere destek ve hizmet sağlayabilir. İhracat kredisi kuruluşları, yatırım sigorta/garanti kuruluşları, kalkınma kuruluşları ve kalkınma finans kuruluşları bunların arasında yer alır. Bu kuruluşlar, ticari şirketlerin insan hakları üzerindeki fiili ve olası olumsuz etkilerini açık bir şekilde ele almadığında, bu tür zararlara destek verdikleri için, itibar açısından, finansal, politik ve potansiyel olarak yasal açıdan kendilerini riske atarlar ve Devletin insan hakları ile ilgili karşılaştığı zorluklara yenilerini eklerler.

Devletler, bu riskleri dikkate alarak, devlet kuruluşlarını ve bu kuruluşların desteğini alan ticari şirketleri ve projeleri, insan haklarına gerekli özeni göstermeleri için teşvik etmeli ve uygun hallerde bunu zorunlu tutmalıdır. İnsan haklarına özen gösterme zorunluluğu, iş faaliyetlerinin ve iş ortamlarının özelliklerinin, insan hakları için belirgin bir risk oluşturduğu durumlar için daha çok uygundur.

5. Devletler, insan haklarını kullanmayı etkileyebilecek hizmetler sunan ticari şirketlerle sözleşme imzaladıklarında veya yasa çıkardıklarında, uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için, yeterli gözetimi gerçekleştirmelidir.

Açıklama

Devletler, insan haklarının kullanılmasını etkileyebilecek hizmetlerin sunumunu özelleştirdiğinde, uluslararası insan hakları yükümlülüklerinden vazgeçmemelidir. Ticari şirketlerin bu tür hizmetleri Devletlerin insan hakları yükümlülükleri ile tutarlı bir şekilde yürütmesini sağlama konusunda Devletlerin başarısız olması, Devlet için hem itibar ile ilgili hem de yasal sonuçlar doğurabilir. Önemli bir adım olarak, ilgili hizmet sözleşmeleri veya yetki veren yasalar, bu şirketlerin insan haklarına saygı göstermesi ile ilgili Devletin beklentilerini açıkça ortaya koymalıdır. Devletler, uygun bağımsız izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarını devreye sokmak gibi yöntemlerle, şirketlerin faaliyetlerini etkili bir şekilde denetlemeyi güvence altına almalıdır.

6. Devletler birlikte ticari işler gerçekleştirdikleri ticari şirketlerin insan haklarına saygı göstermelerini teşvik etmelidir.

Açıklama

Devletler, özellikle satın alma faaliyetleri ile ticari şirketlerle çeşitli ticari işler gerçekleştirir. Bu durum Devletlere, bu şirketlerin insan hakları farkındalığını artırmak ve insan haklarına saygı göstermelerini teşvik etmek için, tek tek ve bir bütün olarak özel fırsatlar sağlar. Devletlerin ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde ilgili yükümlülüklerini dikkate alan sözleşme şartları, bu fırsatlar arasında sayılabilir.

ÇATIŞMA BÖLGELERİNDE ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERMESİNİN DESTEKLENMESİ

7. Çatışma bölgelerinde toplu insan hakları ihlalleri riski yüksek olduğu için, Devletler bu kapsamda iş yapan ticari şirketlerin bu tür ihlaller yapmamalarını sağlamak için aşağıdaki yöntemleri kullanmalıdır:
 - a. Ticari şirketlerin, faaliyetlerinin insan hakları ile bağlantılı risklerini tespit etmelerine, önlemelerine ve azaltmalarına yardımcı olmak için, mümkün olan en kısa sürede onlarla yakından ilgilenmeye başlamak;

- b. Ticari şirketlere, yüksek ihlal risklerini değerlendirmeleri ve onlara yönelik çalışma yapmaları için, toplumsal cinsiyete dayalı ve cinsel şiddete özel bir önem vererek, yeterli desteği sağlamak;
- c. Toplu insan hakları ihlalleri yapan ve bu duruma yönelik çalışma yapma konusunda işbirliği yapmayı reddeden ticari şirketlerin devlet desteği ve hizmetlerine erişimine izin vermemek;
- d. Mevcut politikaların, yasaların, yönetmeliklerin ve uygulama tedbirlerinin, şirketlerin toplu insan hakları ihlalleri yapma riskine müdahalede etkili olmasını sağlamak.

Açıklama

Şirketlerin yaptığı en kötü insan hakları ihlallerinin bazıları, bir bölgenin, kaynakların veya bir Hükümetin yönetimi ile ilgili çatışmalarda, insan hakları sisteminin amaçlandığı gibi işlemesi beklenilemeyen yerlerde ortaya çıkmaktadır. Sorumlu şirketler, bu tür zorlu durumlarda insan hakları ihlallerine sebep olmaktan nasıl kaçınacakları ile ilgili olarak Devletlerden artan bir şekilde rehberlik beklemektedir. Yenilikçi ve pratik yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Özellikle, daha çok çatışma dönemlerinde yaygın olarak görülen cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskine dikkat etmek önemlidir.

Devletlerin olaylar kötüleşmeden önce meselelere yönelik çalışma yapması önemlidir. Çatışma bölgelerinde “misafir” Devlet, etkili bir denetimin olmamasına bağlı olarak, insan haklarını yeterince koruyamayabilir. Çok uluslu şirketler söz konusu olduğunda, bu şirketlere ve “misafir” Devletlere insan hakları ihlalleri yapmamaları konusunda yardımcı olma görevi, bu şirketlerin “ev sahibi” Devletlerine düşer. Aynı zamanda komşu Devletler de önemli ilave destekler sunabilir.

Bu tür durumlarda, ev sahibi Devletler daha fazla politika uyumunu yakalamak ve ticari şirketlere yeterli düzeyde yardımcı olmak için kalkınma yardım kuruluşları, dışişleri ve ticaret bakanlıkları, merkezdeki ihracat kredi kuruluşları ve büyükelçilikleri arasında, ayrıca bu kuruluşlarla misafir Devlet aktörleri arasında yakın işbirliğini sağlamalıdır. Bununla birlikte, devlet kurumlarını ve ticari şirketleri sorunlarla ilgili olarak uyarmak için erken uyarı göstergeleri geliştirmelidir. Ayrıca bu kapsamda işbirliğine yanaşmayan şirketler için, mevcut devlet desteği ve hizmetleri vermeme veya geri çekme ya da bunun mümkün olmadığı durumlarda daha sonra destek vermeme gibi uygun sonuçlar belirlemelidir.

Devletler, çatışma bölgelerinde toplu insan hakları ihlalleri yapma ile ilgili yüksek risk konusunda ticari şirketleri uyarmalıdır. Politikaların, yasaların, yönetmeliklerin ve uygulama tedbirlerinin bu yüksek riski etkili bir şekilde karşılayıp karşılamadığını gözden geçirmelidirler. Şirketler tarafından insan haklarına gerekli özenin gösterilmesine yönelik hükümler bunların arasında yer alır. Boşluklar tespit ettiklerinde, bu boşluklara yönelik gerekli adımları atmalıdırlar. Kendi bölgelerinde ve/veya yetki alanlarında kayıtlı veya faaliyet gösteren, toplu insan hakları ihlalleri yapan veya buna katkıda bulunan şirketlerin hukuki,

idari ve cezai sorumluluğunu denetlemek, bu adımlardan bir olabilir. Bununla birlikte, Devletler bu tür eylemleri önlemek ve çözüm üretmek için, etkili ortaklaşa girişimleri desteklemenin yanı sıra, çok uluslu yaklaşımları da dikkate almalıdır.

Bunlar, Devletlerin silahlı çatışma durumlarında uluslararası insani hukuk ve uluslararası ceza hukuku kapsamındaki sorumluluklarına ek tedbirlerdir.

POLİTİKA TUTARLILIĞININ SAĞLANMASI

8. Devletler iş teamüllerini şekillendiren devlet dairelerinin, kurumlarının ve diğer devlet temelli kuruluşların, kendi görevlerini yerine getirirken, Devletin insan hakları yükümlülüklerinin farkında olmalarını ve gözetmelerini sağlamak zorundadır. Devletlerin bu konuda yapabileceklerinden biri, bu kurum ve kuruluşlara gerekli bilgi, eğitim ve desteği sağlamaktır.

Açıklama

Devletlerin insan hakları yükümlülükleri ile devreye soktukları iş teamüllerini şekillendiren yasa ve politikalar arasında çözülemeyecek hiçbir gerilim yoktur. Ancak bazen Devletlerin farklı toplumsal ihtiyaçları bir noktada buluşturmak için dengeleyici kararlar alması gerekir. Devletler, doğru dengeyi bulmak için, hem dikey hem de yatay düzeyde iç politika tutarlılığını sağlamak amacıyla iş dünyası ve insan hakları gündemi için daha esnek bir yaklaşım benimsemesi gerekir.

Dikey düzeyde politika tutarlılığı, Devletlerin uluslararası insan hakları hukuku yükümlülüklerini yerine getirmeleri için gerekli politikalara, yasalara ve süreçlere sahip olmasını gerektirmektedir. Yatay düzeyde politika tutarlılığı, şirketler hukukundan ve sermaye piyasası düzenlemelerinden, yatırımdan, ihracat kredi ve sigortasından, ticaret ve işgücünden sorumlu olanlar da dâhil olmak üzere, iş teamüllerini şekillendiren devlet dairelerinin ve kurumlarının Devletlerin insan hakları yükümlülükleri hakkında bilgilendirilmeleri ve bu yükümlülüklerle uyumlu hareket etmeleri için, onları ulusal ve yerel düzeyde desteklemek ve donanımlı hale getirmek anlamına gelmektedir.

9. Devletler, diğer Devletlerle veya ticari şirketlerle iş hayatı ile ilgili politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için, yatırım anlaşmaları ve sözleşmeleri vb. ile, yeterli iç politika alanını korumalıdır.

Açıklama

Yatırım projeleri için yapılan ikili yatırım anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları ve sözleşmeleri gibi Devletlerin diğer Devletler veya ticari şirketlerle imzaladığı ekonomik anlaşmalar, Devletler için eko-

nomik fırsatlar yaratır. Ancak bu anlaşmalar, Devletlerin iç politika alanlarını da etkileyebilir. Örneğin, uluslararası yatırım anlaşmalarındaki hükümler, Devletlerin insan hakları yasalarını tam anlamıyla uygulamalarını engelleyebilir veya eğer bunu yaparlarsa bağlayıcı uluslararası tahkim riskine sokar. Bu nedenle Devletler, yatırımcı için gerekli korumayı sağlarken, sözleşme hükümleri ile insan haklarını korumak için de yeterli politika ve mevzuat gücünün korunmasını sağlamalıdır.

10. Devletler, iş yapan çok uluslu kuruluşların üyeleri olarak hareket ederken:

- a. Bu kuruluşların, gerek üye Devletlerin insan haklarına saygı gösterme ile ilgili sorumluluklarını yerine getirme gücünü kısıtlamamasını, gerekse ticari şirketlerin insan haklarına saygı göstermesini engellememesini sağlamak zorundadır;
- b. Kendi yetki ve kapasiteleri çerçevesinde, bu kuruluşların iş hayatında insan haklarına gösterdikleri saygıyı geliştirmelerini, istenildiği takdirde, ticari şirketler tarafından yapılan insan hakları ihlallerine karşı koruma görevini yerine getirme konusunda Devletlere yardımcı olmaları teşvik etmelidir. Bu yardım teknik destek, kapasite geliştirme ve farkındalık artırma şeklinde olabilir;
- c. İş hayatı ve insan hakları ile ilgili sorunların çözümünde ortak anlayışı artırmak ve uluslararası işbirliğini geliştirmek için bu Rehber İlkelerden yararlanmalıdır.

Açıklama

Devletlerin, ticaret ve finans kuruluşları gibi çok uluslu kuruluşlara iştirak ettiği vb. durumlarda, uluslararası düzeyde daha fazla politika tutarlılığına ihtiyaç vardır. Devletler, bu tür kuruluşlarla çalıştığında, uluslararası insan hakları yasal yükümlülüklerini sürdürür.

Zorluklar ve iyi uygulamalar ile ilgili bilgi paylaşımının sağlanması ve bu şekilde daha tutarlı yaklaşımların geliştirilmesi de dâhil olmak üzere, bu kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen kapasite geliştirme ve farkındalık artırma faaliyetleri, tüm Devletlerin koruma görevlerini yerine getirmelerine yardımcı olma açısından çok önemli bir rol oynayabilir.

Çok uluslu kuruluşların ortak hareket etmesi, iş hayatında insan haklarına saygı gösterilmesi konusunda Devletlerin eşitliği sağlamasına yardımcı olabilir ama bu geride kalanların performansının artırılmasıyla sağlanmalıdır. Devletler, çok uluslu kuruluşlar ve diğer paydaşlar arasındaki işbirliği de önemli bir rol oynayabilir.

Bu Rehber İlkeler bu açıdan ortak bir referans noktası ortaya koymaktadır ve tüm ilgili paydaşların kendi rol ve sorumluluklarını dikkate alan kümülatif bir pozitif etki yaratmak için faydalı bir temel teşkil edebilir.

II. ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERME SORUMLULUĞU

A. TEMEL İLKELER

11. Ticari şirketler insan haklarına saygı göstermek zorundadır. Bu, başkalarının insan haklarını ihlal etmekten kaçınmaları ve yaptıkları olumsuz insan hakları etkilerini ortadan kaldırmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

Açıklama

İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, her nerede faaliyet gösterirlerse gösterebilirler, ticari şirketlerden beklenen evrensel bir yönetim standardıdır. Varlığı, Devletlerin kendi insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme becerilerinden ve/veya istekliliğinden bağımsızdır ve bu yükümlülükleri azaltmaz. Ayrıca insan haklarını koruma ile ilgili ulusal yasa ve yönetmeliklere uygunluk göstermekten fazlasıdır.

Olumsuz insan hakları etkilerini ortadan kaldırmak, bu etkilerin önlenmesi, azaltılması ve uygun hallerde iyileştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirir. Ticari şirketler, insan haklarını desteklemek ve geliştirmek için insan haklarından faydalanılmasına katkıda bulunabilecek başka taahhütler ve faaliyetler üstlenebilir. Ancak bu, faaliyetlerinde insan haklarına saygı göstermedeki yetersizliği telafi etmez.

Ticari şirketler, örneğin hukuki süreçlerin doğruluğunu zayıflatabilecek faaliyetlerde bulunarak, Devletlerin kendi insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme becerilerine zarar vermemelidir.

12. Ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan haklarını temel almaktadır. Bu haklar, asgari olarak Uluslararası İnsan Hakları Yasası'nda belirtilen haklar ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çalışmaya İlişkin Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesinde tanımlanan temel haklarla ilgili ilkeler olarak görülmektedir.

Açıklama

Ticari şirketlerin uluslararası düzeyde kabul edilmiş tüm insan hakları üzerinde fiili bir etkisi olabildiği için, saygı gösterme sorumlulukları tüm bu haklar için geçerlidir. Pratikte bazı insan hakları, belirli endüstrilerde ve durumlarda daha fazla risk altında olabilir ve bu nedenle onlara daha fazla özen gösterilecektir. Ancak koşullar değişebilir, bu yüzden de tüm insan hakları düzenli denetime tabi olmalıdır.

Uluslararası İnsan Hakları Yasası'nda, uluslararası düzeyde kabul edilmiş temel insan haklarından oluşan ve temel kriterlerin yer aldığı bir liste bulunmaktadır (Bu yasa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ve

bağlantılandırıldığı temel araçlar olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesine Ek Seçmeli Protokolü ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi kapsamaktadır). Bu haklar, Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'nde belirtilen ILO'nun sekiz temel sözleşmesinde yer alan temel haklarla ilgili ilkelerle ilişkilendirilmiştir. Diğer sosyal aktörler, ticari şirketlerin insan hakları etkilerini değerlendirmek için bu hakları ölçüt olarak almaktadır. Ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, ilgili yetki alanlarındaki ulusal kanun hükümleri ile büyük ölçüde tanımlanmış yasal sorumluluk ve yaptırımlardan farklıdır.

Ticari şirketlerin, koşullara bağlı olarak, başka standartları da dikkate alması gerekebilir. Örneğin, şirketler özel bir ilgi gerektiren farklı topluluk ve halklara mensup bireylerin insan haklarına da saygı göstermelidir. Şirketlerin bu bireyler üzerinde olumsuz insan hakları etkileri olabilir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler araçları yerli halkların, kadınların, ulusal ve etnik, dini ve dilsel azınlıkların, çocukların, engellilerin, göçmen işçilerin ve ailelerinin haklarını ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Ayrıca silahlı çatışma ortamlarında, şirketler uluslararası insancıl hukuk standartlarına saygı göstermek zorundadır.

13. İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, ticari şirketlerin:

- a. Faaliyetleri ile olumsuz insan hakları etkilerine sebep olmaktan veya katkı vermekten kaçınmalarını ve bu tür etkiler ortaya çıktığında müdahale etmelerini;
- b. İş ilişkisi içinde bulundukları şirketlerin faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleri ile doğrudan bağlantılı olumsuz insan hakları etkilerini, bu etkilere katkıda bulunmasalar dahi, önlemek ve azaltmak için çaba harcamalarını gerektirmektedir.

Açıklama

Ticari şirketlerin, kendi faaliyetleri ile veya diğer taraflarla olan iş ilişkilerinin bir sonucu olarak, olumsuz insan hakları etkileri olabilir. 19. Rehber İlke, ticari şirketlerin bu durumları nasıl ele almaları gerektiği ile ilgili ipuçları vermektedir. Bu Rehber İlkeler çerçevesinde, bir ticari şirketin "faaliyetleri" hem yaptıkları hem de yapmadıkları faaliyetler olarak, "iş ilişkileri" ise gerçekleştirdikleri işlemler, ürünler ve hizmetlerle doğrudan bağlantılı olan iş ortaklarıyla, tedarik zinciri içindeki işletmelerle ve diğer Devlet dışı veya Devlet kuruluşlarıyla ilişkiler olarak kabul edilmektedir.

14. Büyüklükleri, sektörleri, çalışma alanları, mülkiyeti ve yapısı ne olursa olsun, ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, tüm şirketler için geçerlidir. Bununla birlikte, şirketlerin sorumluluklarını yerine getirmek için kullanacağı yöntemlerin boyutu ve karmaşıklığı, bu faktörlere ve şirketin olumsuz insan hakları etkilerinin derecesine göre farklılık gösterebilir.

Açıklama

Bir ticari şirketin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için kullanacağı yöntemler, diğer faktörlerin yanında, büyüklüğü ile de orantılı olacaktır. Büyük şirketlerle karşılaştırıldığında, küçük ve orta ölçekli şirketlerin kapasitesi daha az, resmi olmayan süreçleri ve yönetim yapıları daha fazla olabilir. Bu nedenle kendi politikaları ve süreçleri başka şekillerde işleyecektir. Ancak bazı küçük ve orta ölçekli şirketlerin çok ciddi insan hakları etkileri olabilir ve bu etkiler, şirketlerin büyüklüklerinden bağımsız olarak uygun tedbirler alınmasını gerektirecektir. Etkilerin ciddiyeti, derecesine, kapsamına ve telafi edilebilirlik düzeyine göre değerlendirilecektir. Bu, ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmede kullanacağı yöntemlerin, şirketler grubu olarak veya tek başına iş yapmasına veya bunu ne ölçüde yaptığına göre de çeşitlilik gösterebileceği anlamına gelmektedir. Ancak insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu tamamen ve eşit olarak tüm ticari şirketler için geçerlidir.

15. Ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için, büyüklüklerine ve koşullarına uygun politikaları ve süreçleri olmalıdır. Bu politika ve süreç örnekleri aşağıda yer almaktadır:

- a. İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için bir politika taahhüdü;
- b. İnsan hakları etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve nasıl ele alındığını açıklamak için oluşturulmuş, insan haklarına gerekli özeni gösteren bir süreç;
- c. Sebep oldukları veya katkıda bulundukları her türlü olumsuz insan hakları etkisinin düzeltilmesini sağlayacak süreçler.

Açıklama

Ticari şirketlerin insan haklarını bilmesi ve bu haklara saygı gösterdiklerini göstermesi gerekmektedir. Belirli politika ve süreçlere sahip olmadan bunu yapamazlar. 16-24. İlkeler bu konuyu açıklamaktadır.

B. UYGULAMA İLKELERİ

POLİTİKA TAAHHÜTÜ

16. Ticari şirketler, insan haklarına saygı gösterme sorumluluklarını yerleştirmek için, ilk iş olarak bu sorumluluğu yerine getirmekle ilgili taahhüdünü bir politika bildirisi ile ortaya koymalıdır. Bu bildirim:

- a. Ticari şirketin en üst kademesi tarafından onaylanan;
- b. İlgili iç ve/veya dış uzmanlık ile beslenen;

- c. Şirketin, faaliyetleri, ürünleri ve hizmetleri ile doğrudan bağlantılı olan personelin-den, iş ortaklarından ve diğer taraflardan, insan hakları ile ilgili beklentilerini belir-ten;
- d. Kamuya açık olan ve içerde ve dışarda tüm personele, iş ortaklarına ve diğer ilgili taraflara bildirilen;
- e. Tüm ticari şirkete yerleştirilmek için gerekli olan uygulama politikalarına ve süreçleri-ne yansıtılan bir politika bildirisi.

Açıklama

“Bildiri” ifadesi, şirketin sorumluluklarını, taahhütlerini ve beklentilerini açıkça ortaya koymak için kul-landığı tüm araçları karşılaması amacıyla genel anlamda kullanılmıştır.

Politika bildirisinin uygun şekilde bildirilmesini sağlamak için gerekli olan uzmanlık düzeyi, ticari şirketin faaliyetlerinin karmaşıklığına göre farklılık gösterir. Uzmanlık, güvenilir internet ve yazılı kaynaklardan, yetkili uzmanlarla yapılan değerlendirmelere kadar, çeşitli kaynaklardan edinilebilir.

Taahhüt bildirisi kamuya açık olmalıdır. Şirketle sözleşme ilişkisi olan kuruluşlara, Devletin güvenlik kuv-vetleri gibi şirketin faaliyetleri ile doğrudan bağlantılı olanlara, yatırımcılara ve belirgin bir insan hakları riski olan faaliyetler söz konusu olduğunda etkilenme potansiyeli olan paydaşlara bilfiil bildirilmelidir.

Bildirinin ve ilgili politikalar ile süreçlerin içerde açıklanması, hesap verebilirliğin ana hatlarının ve sis-temlerinin neler olacağını açıkça ortaya koymalı ve ilgili görevlerde yer alan personele gerekli her türlü eğitim verilerek desteklenmelidir.

Devletlerin politika tutarlılığı üzerinde çalışması gerektiği gibi, ticari şirketlerin de insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu ile daha geniş iş faaliyetlerini ve ilişkilerini düzenleyen politika ve süreçler arasın-da tutarlılığı sağlamak için çaba harcaması gerekmektedir. Personele yönelik finansal ve diğer perfor-mans teşviklerini belirleyen politikalar ve süreçler, tedarik usulleri, tehlike altında olan insan haklarına yönelik lobi faaliyetleri, buna örnek olarak sayılabilir.

Bu şekilde ve diğer uygun yöntemlerle, politika bildirisi ticari şirketin en üst düzeyinden tüm kademeleri-ne kadar yerleştirilmelidir. Aksi takdirde, buralarda insan hakları farkındalığı olmadan ve insan hakları hiçe sayılarak faaliyet gerçekleştirilebilir.

İNSAN HAKLARI DURUM DEĞERLENDİRMESİ

17. Ticari şirketler, olumsuz insan hakları etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve nasıl ele alındığını açıklamak için, insan hakları ile ilgili durum değerlendirmesi gerçekleştirmelidir. Bu süreçte, bulgular bir araya getirilerek ve açıklanarak mevcut ve potansiyel insan hakları etkileri değerlendirilmeli, sonuçlar takip edilmeli ve etkilerin nasıl ele alındığı duyurulmalıdır. İnsan hakları durum değerlendirmesi:

- a. Ticari şirketin kendi faaliyetleri veya iş ilişkileri tarafından gerçekleştirilen işlemler, ürünler ve hizmetler ile doğrudan bağlantılı olan faaliyetleri ile sebep olabileceği veya katkıda bulunabileceği olumsuz insan hakları etkilerini içermelidir;
- b. Ticari şirketin büyüklüğü, çok ciddi insan hakları riski ve işlemlerinin yapısı ve kapsamına göre, karmaşıklık açısından farklılık gösterecektir;
- c. İnsan hakları risklerinin, ticari şirketin işlemleri ve çalışma kapsamı geliştikçe zaman içinde değişebileceğini kabul ederek, süreklilik arz etmelidir.

Açıklama

Bu ilke, insan hakları durum değerlendirmesi ile ilgili değişkenleri tanımlamaktadır. 18-22. ilkeler ise temel bileşenlerini açıklamaktadır.

İnsan hakları riskleri, ticari şirketin potansiyel olumsuz insan hakları etkileridir. Mevcut (halihazırda ortaya çıkmış) etkiler bir telafi edici bir çözüm yöntemi gerektirirken (22. ilke), potansiyel etkiler, önleme ve azaltma yöntemleri ile ele alınmalıdır.

İnsan hakları durum değerlendirmesi, sadece şirkete yönelik maddi risklerin tespit edilmesinin ve bu risklerin üstesinden gelinmesinin ötesine geçilmesi ve hak sahiplerine yönelik risklerin de değerlendirilmesi koşuluyla, daha kapsamlı şirket risk yönetimi sistemlerine dahil edilebilir.

İnsan hakları risklerinin sözleşme ve diğer anlaşmaların hazırlanması aşamasında artırılabilirliğini veya azaltılabilirliğini, birleşme veya satın almalarda devralınabileceği göz önünde tutularak, insan hakları durum değerlendirmesi yeni faaliyetlerin ve ilişkilerin geliştirilmesi aşamasında vakit geçirmeden başlatılmalıdır.

Ticari şirketlerin değer zincirlerinde büyük sayıda kuruluşlar bulunduğu durumlarda, kuruluşların tümünde olumsuz insan hakları etkilerine yönelik durum değerlendirmesi yapılması aşırı zor olabilir. Bu durumda ticari şirketler olumsuz insan hakları etkileri riskinin en belirgin olduğu genel alanlar belirlemelidir. Bu genel alanlar, belirli tedarikçilerin veya müşterilerin çalışma kapsamı, gerçekleştirilen belirli

faaliyetler, ürünler ve hizmetler veya konu ile ilgili değerlendirmeler dikkate alınarak belirlenir. Ticari şirketler insan hakları durum değerlendirmesi için bu alanları öncelik sırasına sokmalıdır.

Bir ticari şirket, diğer tarafların sebep olduğu olumsuz insan hakları etkilerine dahil olduğunda veya dahil olmuş gibi görüldüğünde, suç ortaklığı söz konusu olabilir. Suç ortaklığının hem yasal olmayan hem de yasal anlamları vardır. Yasal olmama açısından, ticari şirketler, başka bir tarafın faaliyetlerinin “suç ortağı” olarak algılanabilirler. Örneğin diğer tarafca yapılan bir ihmalden fayda sağlıyor görünebilirler.

Yasal açıdan, çoğu ulusal yargı merciileri bir suç işleme durumunda suç ortaklığını yasaklayabilir ve bir kısmı bu tür durumlarda ticari şirketlerin cezai sorumluluğuna müsamaha gösterebilir. Hukuk davaları, insan hakları hükümlerinde yer almamasına rağmen, genellikle bir şirketin bir zarara katkı verme iddiasına da dayanabilir. Uluslararası ceza hukuku içtihatları ağırlıklı olarak, suç ortaklığı yapma ile ilgili standardın, bilerek uygulamaya yönelik destek ve teşvik vermek olduğunu belirtmektedir; ki bunun suçun işlenmesinde önemli bir etkisi vardır.

Doğru bir şekilde yapılan bir insan hakları durum değerlendirmesi, ticari şirketlerin kendilerine yönelik yasal hak talepleri riskine karşı tedbir almalarına yardımcı olmalıdır. Bunun için, iddia olunan insan hakları ihlaline karışmayı önlemek için tüm gerekli adımları attıklarını gösterirler. Bununla birlikte, bu tür durum değerlendirmesi yapan ticari şirketler, bu değerlendirmelerin, insan hakları ihlallerine sebep olma ve katkı verme sorumluluğunu kendiliğinden ve tamamıyla ortadan kaldıracığını düşünmemelidir.

18. Ticari şirketler, insan hakları risklerini ölçmek için, kendi faaliyetlerinde veya iş ilişkilerinin bir sonucu olarak yapacakları her türlü mevcut ve potansiyel olumsuz insan hakları etkilerini tespit etmeli ve değerlendirmelidir. Bu süreçte:

- a. İç ve/veya bağımsız dış insan hakları uzmanlarından yararlanılmalıdır;
- b. Ticari şirketin büyüklüğü ile işlemlerin yapısı ve kapsamına uygun şekilde, etkilenme potansiyeli olan gruplar ve diğer ilgili paydaşlarla ciddi istişarelerde bulunulmalıdır.

Açıklama

İnsan hakları durum değerlendirmesi yapmanın ilk adımı, ticari şirketin yapabileceği mevcut ve potansiyel olumsuz insan hakları etkilerinin yapısını tespit etmek ve değerlendirmektir. Burada amaç, belirli işlemler kapsamında, belirli kişilerin üzerindeki belirli etkileri anlamaktır. Bu genellikle, uygun hallerde önerilen iş faaliyetinden önce insan hakları kapsamını değerlendirmeyi, kimlerin etkilenebileceğini tespit etmeyi, ilgili insan hakları standartları ve sorunlarını kataloglamayı ve önerilen faaliyetin ve ilgili iş ilişkilerinin, tespit edilenler üzerinde nasıl bir olumsuz insan hakları etkileri olabileceğini öngörmeyi kapsar. Bu süreçte ticari şirketler, korunmazlık ve ötekileştirilme riski yüksek olabilecek topluluklardan

veya halklardan olan bireylerin üzerindeki her türlü insan hakları etkilerine dikkat etmeli ve kadınlar ile erkeklerin karşılaşabileceği farklı riskleri göz önünde bulundurmalıdır.

İnsan hakları etkilerini değerlendirme süreçleri, risk değerlendirmeleri veya çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri gibi diğer süreçlere dahil edilebilir. Ancak bu süreçler, bir referans noktası olarak uluslararası düzeyde kabul edilmiş tüm insan haklarını kapsamalıdır, çünkü şirketler potansiyel olarak bu haklardan herhangi birini etkileyebilir.

İnsan hakları durumları dinamik olduğu için, insan hakları etkilerinin değerlendirilmesi düzenli aralıklarla gerçekleştirilmelidir: yeni bir faaliyet veya iş ilişkisinden önce; işleyle ilgili büyük kararlardan veya değişimlerden önce (piyasaya giriş, ürün lansmanı, politika değişikliği veya işle ilgili daha büyük değişiklikler gibi); çalışma ortamındaki değişikliklere cevap olarak veya bu tür değişiklikler beklendiğinde (sosyal gerilimin yükselmesi gibi); bir faaliyet veya iş ilişkisi boyunca belirli aralıklarla.

Ticari şirketlerin insan hakları etkilerini doğru şekilde değerlendirebilmesi için, etkilenme potansiyeli olan paydaşlarla, etkili katılımın önündeki dil ve diğer potansiyel engelleri dikkate alan bir tutum içinde doğrudan görüşerek, onların kaygılarını anlamaya çalışmalıdır. Bu tür görüş alışverişinin mümkün olmadığı durumlarda, ticari şirketler insan hakları savunucuları ve sivil toplumdan diğer kişiler de dahil olmak üzere güvenilir, bağımsız uzman kaynaklarla görüşme gibi mantıklı alternatifleri değerlendirmelidir.

İnsan hakları etkilerinin değerlendirilmesi, insan hakları durum değerlendirmesi sürecinin sonraki adımlarına bilgi sağlar.

19. Ticari şirketler, olumsuz insan hakları etkilerini önlemek ve azaltmak için, bağlantılı iç görevler ve süreçlerle ilgili etki değerlendirmelerinin bulgularını birleştirmeli ve gerekli adımları atmalıdır.

a. Etkili bir birleştirme için:

- (i) Bu tür etkilerin üzerine gitme sorumluluğunun ticari şirket içinde uygun kademeye ve göreve verilmesi;
- (ii) İçerideki karar alma, bütçe tahsisatı ve denetim süreçlerinin, bu tür etkilere etkili tepkiler verebilmesi gerekir.

b. Gerekli adımlar:

- (i) Ticari şirketin olumsuz bir etkiye neden olup olmadığına veya katkıda bulunup bulunmadığına, sadece etkinin bir iş ilişkisi ile sağlanan faaliyetlerle, ürünlerle ve hizmetlerle doğrudan bağlantılı olması sebebiyle etkiye dahil olup olmadığına;
- (ii) Olumsuz etkiyi ele alma konusundaki gücünün boyutuna

göre farklılık gösterecektir.

Açıklama

İnsan hakları etkilerinin değerlendirilmesinden elde edilen belirli bulguların yatay düzeyde birleştirilmesi, ancak insan hakları politika taahhüdü tüm ilgili iş görevlerine yerleştirilirse etkili olabilir. Bu, değerlendirme bulgularının doğru bir şekilde anlaşılmasının, bu bulgulara gerekli önemin verilmesinin ve bu bulgulara göre hareket edilmesinin sağlanması için gereklidir.

Ticari şirketler insan hakları etkilerini değerlendirirken, hem mevcut hem de potansiyel olumsuz etkilere bakmış olacaktır. Potansiyel etkiler, bulguların yatay düzeyde birleştirilmesi yoluyla önlenmeli ve azaltılmalıdır. Mevcut (halihazırda ortaya çıkmış) etkiler ise bir telafi edici bir çözüm konusudur (22. İlke).

Bir ticari şirketin olumsuz bir insan hakları etkisine sebep olduğu veya olabileceği durumda, şirket etkiyi durdurmak veya önlemek için gerekli adımları atmalıdır.

Bir ticari şirketin olumsuz bir insan hakları etkisine katkı verdiği veya verebileceği durumda, şirket katkısını durdurmak veya önlemek için gerekli adımları atmalı ve devam eden her bir etkiyi azaltmak için gücünü mümkün olan en geniş şekilde kullanmalıdır. Şirket, bir zarara sebep olan bir kuruluşun hatalı uygulamalarını değiştirme becerisine sahip olduğunda, gücün varlığından söz edilebilir.

Bir ticari şirketin olumsuz bir insan hakları etkisine katkı vermediğinde, ancak bu etki başka bir kuruluşla iş ilişkisi ile sağlanan faaliyetlerle, ürünlerle ve hizmetlerle doğrudan bağlantılıysa, durum daha da karışıktır. Şirketin ilgili kuruluş üzerindeki gücü, iş ilişkisinin şirket için ne kadar önemli olduğu, ihlalin derecesi ve kuruluş ile iş ilişkisine son vermenin olumsuz insan hakları sonuçları olup olmayacağı, bu tür durumlarda doğru adımın belirlenmesinde rol oynayan faktörlerden bazılarıdır.

İnsan hakları için durum ve sonuçları ne kadar karmaşıkça, şirket ne yapılacağına karar verme konusunda bağımsız bir uzman görüşünden o kadar faydalanacaktır.

Ticari şirketin olumsuz etkiyi önleme ve azaltma gücü varsa, bunu kullanmalıdır. Eğer gücü yoksa, şirket için bunu artırmanın yolları olabilir. İlgili kuruluşa kapasite geliştirmeyi önermek veya başka teşvikler sunmak, veya diğer aktörlerle işbirliği yapmak gibi yöntemlerle gücü artırılabilir.

Şirketlerin olumsuz etkileri önleme veya azaltma gücünün olmadığı ve gücünü artıramadığı durumlar vardır. Bu noktada şirket, iş ilişkisinin potansiyel olumsuz insan hakları etkileri ile ilgili güvenilir değerlendirmeleri hesaba katarak, bu ilişkisini sona erdirmelidir.

İş ilişkisi şirket için “çok önemli” ise, bu ilişkiyi sonlandırmak beraberinde başka zorluklar getirebilir. Bir ilişki, şirketin işleri açısından vazgeçilmez ürün ve hizmeti sağlıyorsa ve mantıklı hiçbir alternatif kaynak yoksa, bu ilişkinin çok önemli olduğu düşünülebilir. Bu noktada, olumsuz insan hakları etkilerinin ciddiyeti de dikkate alınmalıdır: ihmal ne kadar ciddiye, şirketin ilişkiyi sonlandırıp sonlandırmama ile ilgili bir karar almadan önce, değişimi o kadar hızlı görmesi gerekir. Her halükarda, ihmal devam ettiği ve

şirket ilişkisi sürdürdüğü sürece, etkinin azaltılması için sürdürdüğü çabalarını gösterebilmeli ve devam eden bağlantının (itibarla ilgili, finansal ve yasal) tüm sonuçlarını kabul etmeye hazırlıklı olmalıdır.

20. Ticari şirketler, olumsuz insan hakları etkilerinin ele alınıp alınmadığını doğrulamak için, müdahalelerinin etkililiğini izlemelidir. İzleme:

- a. Uygun nicel ve nitel göstergelere dayanmalıdır;
- b. Etkilenen paydaşlar da dahil olmak üzere, hem iç hem dış kaynaklardan alınan geri bildirimlerden yararlanmalıdır.

Açıklama

İzleme, bir ticari şirketin, insan hakları politikalarının uygun şekilde uygulanıp uygulanmadığını, tespit edilen insan hakları etkilerine etkili şekilde müdahale edip etmediğini bilmesi ve sürekli gelişimi zorlaması için gereklidir.

Ticari şirketler, korunmasızlık ve ötekileştirilme riski yüksek olabilecek topluluklardan veya halklardan olan bireylerin üzerindeki etkilere müdahalelerinin etkililiğini izlemek için özel bir çaba göstermelidir.

İzleme, ilgili iç raporlama süreçlerine dahil edilmelidir. Ticari şirketler diğer konularla ilgili olarak halihazırda kullandıkları araçları kullanabilirler. Performans sözleşmeleri ve değerlendirmeleri, teftiş ve denetimler, bunlar arasında sayılabilir ve ilgili olduğu yerlerde cinsiyet bazında ayrıştırılmış veriler kullanılabilir. Faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, ticari şirketlerin doğrudan etkilenenlerden aldığı insan hakları durum değerlendirmelerinin etkililiği ile ilgili önemli geri bildirimler sağlayabilir (bkz. 29. İlke).

21. Ticari şirketler, insan hakları etkilerine nasıl müdahale ettiklerine açıklama getirmek için, bunu dışarıyla paylaşmaya hazırlıklı olmalıdır; özellikle de etkilenen paydaşlar tarafından veya onlar adına kaygılar ortaya konulduğunda. İş faaliyetlerinin veya iş ortamlarının ciddi insan hakları etkileri riski doğurduğu ticari şirketler, bunlara nasıl müdahale ettiklerini resmi olarak raporlamalıdır. İletişim, her durumda:

- a. Bir şirketin insan hakları etkilerini yansıtacak ve hedeflenen kitlenin erişebileceği şekilde ve sıklıkta olmalıdır;
- b. Bir şirketin belirli bir insan hakları etkisine müdahalesinin uygunluğunu değerlendirmek için gerekli bilgileri sunmalıdır;
- c. Sonuçta, etkilenen paydaşlar, personel veya ticari gizlilik ile ilgili yasal zorunluluklar için riskler doğurmamalıdır.

Açıklama

İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, ticari şirketlerin uygulamada insan haklarına saygı gösterdiklerini bilmelerini ve göstermelerini sağlayan politika ve süreçlere sahip olmasını gerektirir. Göstermek iletişimi gerektirir ve bu iletişim, etkilenebilecek bireyler ile topluluklara ve yatırımcılar da dahil olmak üzere diğer ilgili paydaşlara bir şeffaflık ve hesap verebilirlik ölçüsü sunar.

İletişim, yüz yüze toplantılar, internet üzerinden görüşmeler, etkilenen paydaşlarla istişareler ve kamuya açık resmi raporlar da dahil olmak üzere, çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Resmi raporlama, geleneksel yıllık raporlar ve şirket sorumluluk/sürdürülebilirlik raporlarından, çevrimiçi güncellemeleri ve birleştirilmiş finansal ve finansal olmayan raporları kapsama noktası gelmiştir.

Ciddi insan hakları etkileri riskleri söz konusu olduğu durumlarda, bunun iş faaliyetlerinin veya iş ortamlarının özelliklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile ilgili olarak, şirketlerin resmi raporlama yapması beklenir. Rapor, şirketlerin olumsuz insan hakları etkilerini nasıl tespit ettikleri ve bunlara nasıl müdahale ettikleri ile ilgili başlık ve göstergeleri içermelidir. İnsan hakları raporunun bağımsız kişi/kuruluşlarca doğrulanması, içeriğini ve güvenilirliğini güçlendirebilir. Sektöre özel göstergeler faydalı ilave detaylar sağlayabilir.

TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜM ÜRETME

22. Ticari şirketler, olumsuz etkilere sebep olduklarını veya katkıda bulunduklarını tespit ettiklerinde, yasal süreçleri izleyerek çözümlerini üretmeli ve işbirliği yapmalıdır.

Açıklama

Bir ticari şirket, en iyi politikalara ve uygulamalara sahip olsa bile, öngörülme veya önlenemeyen olumsuz insan hakları etkilerine sebep olabilir veya katkıda bulunabilir.

Bir ticari şirket, insan hakları durum değerlendirmesi süreci veya diğer yöntemlerle böyle bir durumu tespit ettiğinde, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, tek başına veya diğer aktörlerle işbirliği yapılarak, aktif olarak çözüm üretilmesini gerektirir. Ticari şirketin faaliyetlerinden etkilenme potansiyeli olanlar için oluşturulan faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, 31. İlkede de açıklanan belirli temel kriterleri karşıladığında, çözüm üretebilmenin etkili araçlarından biri olabilir.

Ticari şirketin sebep olmadığı veya katkıda bulunmadığı, ancak iş ilişkisi ile sağlanan iş faaliyetleriyle, ürünlerle ve hizmetlerle doğrudan bağlantılı olan olumsuz etkiler ortaya çıktığında, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, şirketin kendisinin çözüm üretmesini gerektirmez, ama bunda rol oynayabilir.

Özellikle suçların iddia edildiği bazı durumlar, genellikle hukuki mekanizmalara başvurulmasını gerektirecektir.

Olumsuz insan hakları etkileri ile ilgili iddialarla karşılaşıldığında, çözüm bulmak için kullanılacak mekanizmalarla ilgili daha fazla bilgi, çözüme erişim ile ilgili olan 3. Bölümde yer almaktadır.

KOŞULLAR KONUSU

23. Ticari şirketler, tüm koşullarda:

- a. Nerede iş yaparlarsa yapsınlar, ilgili yasalara uymak ve uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan haklarına saygı göstermek zorundadır;
- b. Birbiriyle ters düşen yükümlülüklerle karşılaştıklarında, uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan hakları ilkelerine saygı göstermenin yollarını aramalıdır;
- c. Nerede iş yaparlarsa yapsınlar, toplu insan hakları ihlallerine sebep olma veya katkıda bulunma riskine, yasalara uyma meselesi olarak yaklaşmalıdır.

Açıklama

Bazı ülkeye özgü veya yerel koşullar, bir şirketin faaliyetlerinin ve iş ilişkilerinin insan hakları risklerini etkileyebilse de, tüm ticari şirketler, nerede iş yaparlarsa yapsınlar, insan haklarına saygı gösterme açısından aynı sorumluluğa sahiptir.

Ülke koşullarının, sorumluluğu tam olarak yerine getirmeyi imkansızlaştırdığı durumlarda, ticari şirketlerden uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan hakları ilkelerine mümkün olduğu kadar saygı göstermeleri ve bu konudaki çabalarını gösterebilmeleri beklenir.

Çatışmalardan etkilenen bölgeler gibi bazı çalışma ortamları, şirketlerin diğer aktörler (güvenlik kuvvetleri, vb.) tarafından yapılan toplu insan hakları ihlallerine iştirak etme risklerini artırabilir. Ticari şirketler, sınır dışı hukuk davalarından ve Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü hükümlerinin şirketin cezai sorumluluğunu ortaya koyan yargılamalara dahil edilmesinden kaynaklanan, genişleyen potansiyel şirket yasal sorumluluk ağını dikkate alarak, bu riske, yasalara uyma meselesi olarak yaklaşmalıdır. Bununla birlikte, şirket yöneticileri, görevlileri ve çalışanları, toplu insan hakları ihlalleri anlamına gelen davranışlar için bireysel yükümlülükle karşı karşıya kalabilir.

Bunlar gibi karmaşık durumlarda, ticari şirketler durumun kötüleşmemesini sağlamalıdır. En iyi nasıl müdahale edileceğinin belirlenmesinde genellikle, sadece şirket içindeki uzmanlıklardan ve görevler arası istişarelerden yararlanmaya değil, kamudan, sivil toplumdan, ulusal insan hakları kuruluşlarından ve ilgili çok-paydaşlı girişimlerden güvenilir ve bağımsız uzmanlara danışmaya dikkat edecektir.

24. Mevcut ve potansiyel olumsuz insan hakları etkilerine müdahale etmek için bir önceliklendirme yapmak gerektiğinde, ticari şirketler öncelikle en ciddi olanları veya müdahale geciktiğinde telafi edilemez olanları önlemenin ve azaltmanın yollarını aramalıdır.

Açıklama

Her ne kadar ticari şirketler tüm olumsuz insan hakları etkilerine müdahale etmek zorunda olsa da, hepsine aynı anda müdahale etmek her zaman mümkün olmayabilir. Belirli bir yasal yönlendirme olmadığında ve bir önceliklendirme yapmak gerektiğine, ticari şirketler, gecikmiş müdahalenin çözümlenebilirliği etkileyebileceğini kabul ederek, daha ciddi olan insan hakları etkileri ile işe başlamalıdır. Ciddiyet bu bağlamda kesin bir kavram olmaktan ziyade, ticari şirketin tespit ettiği diğer insan hakları etkileri ile bağlantılıdır.

III. TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜME ERİŞİM

A. TEMEL İLKELER

25. Devletler, iş bağlantılı insan hakları ihlallerine karşı koruma görevinin bir parçası olarak, kendi bölgelerinde ve/veya yetki alanlarında bu tür ihlalleri gerçekleştirdiğinde, ve adli, idari, yasal ve diğer uygun araçları kullanarak, etkilenenlerin etkili çözümlere erişimini sağlamak için gerekli adımları atmak zorundadır.

Açıklama

Devletler, iş bağlantılı insan hakları ihlalleri ortaya çıktığında bunları araştırmak, cezalandırmak ve telafi etmek için gerekli adımları atmadıkça, Devletin koruma görevi zayıflar, hatta anlamsız hale gelir.

Etkili çözüme erişimin hem usul hem de maddi boyutu vardır. Bu bölümde yer alan, şikayet mekanizmaları ile sağlanan ve amacı genel anlamda, ortaya çıkan her tür insan hakları zararının önüne geçmek ve bu zararı telafi etmek olan çözümler, çeşitli maddi şekillerde kendini gösterebilir. Çözüm, örneğin mahkeme emri veya tekrar-etmeme güvencesi yoluyla zararın önlenmesi şeklinde olabileceği gibi, özür dileme, zararı karşılama, rehabilitasyon, mali veya mali olmayan tazminat yaptırımları ve cezai yaptırımlar (para cezası gibi cezai veya idari) şeklinde de gerçekleşebilir. Çözüm üretme süreçleri tarafsız olmalı, suiistimalden korunmalı ve sonucu etkileyecek siyasi veya başka etkilerden uzak olmalıdır.

Bu Rehber İlkeler kapsamında, şikayet, bir bireyin veya topluluğun hak anlayışını ortaya koyan algılanan adaletsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu algılanan adaletsizlik hukuku, sözleşmeyi, açık veya örtülü vaatleri, örfi uygulamaları veya mağdur toplulukların genel adalet anlayışını temel alabilir. Şikayet mekanizması kavramı, iş bağlantılı insan hakları ihlali ile ilgili şikayetlerin dile getirilmesini ve çözüm aranmasını sağlayan, rutinleşmiş, Devlet temelli olan veya olmayan, hukuki veya hukuki olmayan süreçleri belirtmek için kullanılmaktadır.

Devlet temelli şikayet mekanizmaları, Devletin bir birimi veya bir dairesi ya da yasal veya anayasal temeli olan bağımsız bir kuruluş tarafından yönetilebilir. Hukuki veya hukuki olmayabilirler. Bazı mekanizmalarda, etkilenenler doğrudan çözüm arayışına girebilir. Bazılarında ise, bir aracı onlar adına çözüm arayabilir. Mahkemeler (hem ceza hem hukuk davaları için), iş mahkemeleri, ulusal insan hakları kuruluşları, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün Çok Uluslu Şirketler Rehberi Ulusal İrtibat Noktaları, birçok ombudsman bürosu ve Devlet tarafından işletilen şikayet büroları, bunların örneklerindendir.

İş bağlantılı insan hakları ihlallerinin çözümüne erişimin sağlanması, Devletlerin bu mekanizmalarla ilgili kamu farkındalığını ve bilgi düzeyini artırmalarını (bu mekanizmalara nasıl ulaşılabileceği) ve bunun için (finansal veya uzman) destek vermelerini de gerektirir.

Devlet temelli hukuki veya hukuki olmayan şikayet mekanizmaları, daha geniş bir çözüm sisteminin

temelini oluşturmalıdır. Böyle bir sistemde, faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, erken safhada yardım arama ve çözüm sağlanmasına olanak verebilir. Buna karşılık olarak, Devlet temelli ve faaliyet düzeyindeki mekanizmalara, ortak girişimlerin ve uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarının çözüm üretme işlevleri ile eklemeler yapılabilir veya bu mekanizmalar ğaltılabilir. Bu mekanizmalarla ilgili daha fazla bilgi, 26-31. Rehber İlkeler’de yer almaktadır.

B. UYGULAMA İLKELERİ

DEVLET TEMELLİ HUKUKİ MEKANİZMALAR

26. Devletler, telafi edici çözüme erişimin reddine neden olan yasal, uygulamaya dönük ve diğer ilgili engelleri azaltmanın yollarını bulmak da dahil olmak üzere iş bağlantılı insan hakları ihlallerine müdahale ederken, ulusal, yerel hukuki mekanizmaların etkinliğini sağlamak için gerekli adımları atmalıdır.

Açıklama

Etkili hukuki mekanizmalar, çözüme erişimi sağlamanın merkezinde yer alır. İş bağlantılı insan hakları ihlallerine müdahale etme becerileri, tarafsızlıklarına, drstklerine ve gerekli sürece uyum sağlama becerilerine bağlıdır.

Devletler, hukuki başvurunun çözüme erişimin önemli bir parçası olduğu veya başka etkili çözüm yolu kaynakları olmadığı durumlarda, meşru durumların mahkeme önüne gelmesini önlemek için engeller koymamalıdır. Ayrıca hukuki sürecin suiistimali ile adaletin tecellisinin engellenmemesini, mahkemelerin Devlet kurumlarından veya iş aktörlerinden gelecek ekonomik ve siyasi baskılardan bağımsız olmasını ve insan hakları savunucularının meşru ve barışçıl faaliyetlerinin engellenmemesini sağlamalıdır.

Aşağıdaki durumlarda, iş bağlantılı insan hakları ihlalinin gerçekleştiği meşru durumlara müdahale edilmesini önleyen yasal engeller ortaya çıkabilir:

- Yasal sorumluluğun ceza hukuku ve medeni hukuk kapsamında şirketler grubu yeleri arasında dağıtılması yönteminin, uygun hesap verme zorunluluğundan kurtulmaya olanak sağladığı durumlar;
- Talep sahiplerinin, iddianın geçerliliğinden bağımsız olarak, ev sahibi bir ülkede mahkemenin davaya bakmaktan ve karar vermekten imtina etmesi ile karşılaştığı ve ev sahibi Devletin mahkemelerine erişemediği durumlar;
- Yerli halk ve göçmenler gibi belirli grupların, daha geniş halklar için geçerli olan aynı insan hakları yasal koruma düzeyinin dışında bırakıldığı durumlar.

Hukuki çözümlere erişim ile ilgili uygulama ve usul engelleri, aşağıdaki durumlarda ortaya çıkabilir:

- Hak talep etmenin maliyetinin, dayanaksız davalar için uygun bir caydırma yönteminin ötesine geçtiği ve/veya Devlet desteği, piyasaya dayalı mekanizmalar (dava sigortası ve avukat masrafları yapısı, vb.) ve diğer yollarla makul düzeye indirilemediği durumlar;
- Talep sahiplerinin, avukatların bu alanda onlara tavsiyede bulunması için kaynakların veya diğer teşviklerin olmaması sebebiyle, yasal temsiliyeti temin etme konusunda zorluklar yaşadığı durumlar;
- İddiaların birleştirilmesi veya toplu dava ve diğer ortak dava usulleri gibi temsili yargılama usullerine imkân verilmesi için yeterli seçeneğin olmadığı, ve bu durumun talep sahipleri için etkili çözümleri engellediği durumlar;
- Bireylerin ve şirketlerin insan hakları ile bağlantılı suçlara karışması ile ilgili Devletin araştırma yapma yükümlülüklerini yerine getirmek için, savcılarının yeterli kaynağı, uzmanlığı ve desteği olmadığı durumlar.

Bu engellerin çoğu, taraflar arasındaki olağan dengesizliklerden (finansal kaynaklarında, bilgi ve uzmanlığa erişimde vb.) kaynaklanır veya iş bağlantılı insan hakları talepleri bu dengesizlikleri artırabilir. Ayrıca, korunmasızlık ve ötekileştirilme riski yüksek olan topluluk ve halklardaki bireyler, aktif ayrımcılık sebebiyle veya hukuki mekanizmaların tasarlanma ve işleme şeklinin istenmeyen sonuçlarına bağlı olarak, bu mekanizmalara erişme, onları kullanma ve onlardan faydalanma konusunda genellikle fazladan kültürel, sosyal, fiziksel ve finansal engellerle karşılaşır. Bu tür topluluk ve halkların haklarına ve kendilerine özel ihtiyaçlarına, çözüm üretme sürecinin her aşamasında (erişim, usuller ve sonuç), ayrı bir önem verilmelidir.

DEVLET TEMELLİ HUKUKİ OLMAYAN ŞİKAYET MEKANİZMALARI

27. Devletler, hukuki mekanizmalarla birlikte, iş bağlantılı insan hakları ihlaline karşı çözüme yönelik kapsamlı bir Devlet temelli sistemin parçası olarak, etkili ve uygun hukuki olmayan şikayet mekanizmaları oluşturmalıdır.

Açıklama

İdari, yasal ve diğer hukuki olmayan mekanizmalar, hukuki mekanizmaların tamamlanması ve etkilerinin giderilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Hukuki sistemler, etkili ve iyi kaynaklara sahip olduğu durumlarda bile, iddia edilen tüm ihlallere müdahale etme yükünü taşıyamazlar; her zaman hukuki çözümler gerekmez veya talep sahipleri tarafından her zaman tercih edilen bir yöntem değildir.

İş bağlantılı insan hakları ihlallerine yönelik çözümlerin hayata geçirilmesi ile ilgili boşluklar, uygun hallerde, mevcut hukuki olmayan mekanizmaların yetkilerinin genişletilmesi ve/veya yeni mekanizmaların eklenmesi ile doldurulabilir. Bunlar, konuya, söz konusu kamu yararına ve tarafların özel ihtiyaçlarına bağlı olarak, arabuluculuk temelli ya da hüküm verici olabilir; kültürel açıdan uygun ve haklara uyumlu süreçler izleyebilir; ya da bunların bir birleşimi olabilir. Bu mekanizmaların etkililiğini sağlamak için, 31. İlkede belirtilen kriterlerin karşılanması gerekmektedir.

Ulusal insan hakları kuruluşları bu açıdan önemli bir role sahiptir.

Devletler, hukuki mekanizmalarda olduğu gibi, taraflar arasındaki, iş bağlantılı insan hakları talepleri aleyhine olan dengesizliklere ve korunmasızlık ve ötekileştirilme riski yüksek olan topluluk ve halklardaki bireylerin karşılaştıkları fazladan erişim engellerine müdahale etmenin yollarını aramalıdır.

DEVLET TEMELLİ OLMAYAN ŞİKAYET MEKANİZMALARI

28. Devletler, iş bağlantılı insan hakları zararları ile ilgilenen Devlet temelli olmayan şikayet mekanizmalarına erişimi kolaylaştırmanın yollarını aramalıdır.

Açıklama

Devlet temelli olmayan şikayet mekanizmaları kategorilerinden biri, ticari şirketler tarafından tek başına veya paydaşlarla birlikte yürütülen, bir sanayi derneği veya çok paydaşlı gruplar tarafından yürütülen mekanizmaları kapsar. Bunlar, hukuki değildir ancak hüküm verici, diyalog temelli veya diğer kültürel açıdan uygun ve haklara uyumlu süreçleri kullanabilirler. Bu mekanizmalar, erişim ve çözüm hızı, azaltılmış masraflar ve/veya ulusaşırı erişilebilirlik gibi özel faydalar sunabilirler.

Diğer bir kategori, bölgesel ve uluslararası insan hakları kuruluşlarından oluşur. Bunlar daha çok insan haklarına saygı gösterme yükümlülükleri ile bağlantılı olarak, Devletlere yönelik ihlal iddiaları ile ilgilenmişlerdir. Bununla birlikte, bazıları ise ticari şirketler tarafından yapılan insan hakları ihlaline karşı Devletin koruma görevini yerine getirmemesi ile de ilgilenmiştir.

Devletlerin kendilerinin sağladığı mekanizmaların yanı sıra, bu tür seçeneklerle ilgili farkındalığın artırılmasında, olmazsa erişimin kolaylaştırılmasında faydalı bir rol oynayabilirler.

29. Ticari şirketler, şikayetlere erken safhada müdahale edilmesini ve doğrudan çözüm üretilmesini mümkün kılmak için, olumsuz yönde etkilenebilecek bireyler ve topluluklar için etkili faaliyet-düzeyinde şikayet mekanizmaları kurmalı veya bu mekanizmalara katılmalıdır.

Açıklama

Faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, bir ticari şirketten olumsuz yönde etkilenebilecek bireyler ve topluluklar için doğrudan erişilebilirdir. Genellikle şirketler tarafından tek başına veya ilgili paydaşlarla işbirliği içinde yönetilirler. Karşılıklı olarak kabul edilen uzman veya kuruluşlara başvurma yoluyla da sunulabilirler. Bir şikayeti ortaya koyanların önce diğer başvuru yollarına erişmelerini gerektirmezler. Sorunların değerlendirilmesinde ve herhangi bir zarar için çözüm aranmasında, ticari şirketleri doğrudan işin içine sokabilirler.

Faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu açısından iki önemli görevi yerine getirirler.

- Öncelikle, şirketin devam eden insan hakları durum değerlendirmelerinin bir parçası olarak, olumsuz insan hakları etkilerinin tespit edilmesine katkı sağlarlar. Bunu, şirketin faaliyetlerinden doğrudan etkilenenlerin olumsuz yönde etkilendiklerine veya etkileneceklerine inandıklarında, kaygılarını dile getirmeleri için bir kanal açarak yaparlar. Ticari şirketler, şikayetlerdeki eğilimleri ve örüntüleri analiz ederek, sistematik sorunları da tespit edebilir ve uygulamalarını bu doğrultuda uyarlayabilirler;
- İkinci olarak, bu mekanizmalar, şikayetlerin tespit edilmesinin ardından, ticari şirketler tarafından bunlara müdahale edilmesine ve olumsuz etkilerin erken safhada çözülmesine, dolayısıyla da zararların çoğalmasının ve şikayetlerin büyümesinin önlenmesine olanak sağlar.

Bu tür mekanizmalar, bir şikayetin, ortaya çıkarılmadan önce insan hakları ihlali iddiası anlamına gelmesini gerektirmez. Ancak özel olarak, olumsuz etkilenebilecek kişilerin makul herhangi bir kaygısının tespit edilmesini amaçlarlar. Eğer bu kaygılar tespit edilmez ve bunlara müdahale edilmezse, zaman içinde daha büyük sorunlara ve insan hakları ihlallerine dönüşebilirler.

Faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, uygulamalarda etkili olabilmek için belirli kriterleri yansıtmalıdır (31. İlke). Bu kriterler, boyut, kaynak, sektör ve kültür talepleri ile diğer değişkenlere bağlı olarak, birçok farklı şikayet mekanizmaları ile karşılanabilir.

Faaliyet düzeyindeki şikayet mekanizmaları, daha geniş paydaş katılımı ve toplu görüşme süreçleri için önemli bir tamamlayıcı olabilir; ancak ikisinin de yerine geçemezler. Yasal sendikaların çalışma-bağlantılı anlaşmazlıklara müdahale etme rolünü zayıflatmak, hukuki ve diğer hukuki olmayan şikayet mekanizmalarına erişimi engellemek için kullanılmamalıdır.

30. İnsan hakları bağlantılı standartlara saygı göstermeye dayanan sanayi girişimler ile çok paydaşlı ve diğer ortak girişimler, etkili şikayet mekanizmaları ortaya koymalıdır.

Açıklama

İnsan hakları bağlantılı standartlar, gittikçe artan bir şekilde sanayi kuruluşları, çok ortaklı ve diğer ortak girişimlerin üstlendiği taahhütlere yansıtılmaktadır. Bu, davranış kuralları, performans standartları, sendikalar ve çok uluslu şirketler arasındaki küresel çerçeve sözleşmeleri ve benzer taahhütlerle yapılmaktadır.

Bu tür ortak girişimler, etkilenen taraflar veya onların yasal temsilcileri söz konusu taahhütlerin yerine getirilmediğine inandıklarında, kaygılarını dile getirebilmelerini sağlayan etkili mekanizmalar ortaya koymalıdır. Bu tür girişimler bu tür mekanizmalar ortaya koymazlarsa, meşruiyetleri risk altına girebilir. Mekanizmalar, bireysel düzeyde, ortak girişim düzeyinde veya her iki düzeyde olabilir. Bu mekanizmalar hesap verebilir olmalı ve olumsuz insan hakları etkilerinin çözümlenebilmesine yardımcı olmalıdır.

HUKUKİ OLMAYAN ŞİKAYET MEKANİZMALARI İÇİN ETKİLİLİK

31. Devlet temelli olsun olmasın, hukuki olmayan şikayet mekanizmaları, etkililiklerini ortaya koymak için;

- a. Meşru olmalıdır: mekanizmaları kullanması hedeflenen tüm paydaş gruplarda güven uyandırmalı ve şikayet süreçlerinin doğru uygulanması ile ilgili olarak hesap verebilir olmalıdır;
- b. Erişilebilir olmalıdır: mekanizmaları kullanması hedeflenen tüm paydaş gruplar tarafından bilinir olmalı ve belirli erişim engelleri ile karşılaşan kişilere gerekli desteği sağlamalıdır;
- c. Öngörülebilir olmalıdır: her bir aşama için belirlenen süreleri açıklayarak, açık ve belli süreçleri ortaya koymalı ve süreç türleri, elde edilecek sonuçlar ve uygulamayı izleme yolları ile ilgili olarak net olmalıdır;
- d. Adil olmalıdır: mağdur taraflara, şikayet sürecine makul, bilinçli ve saygılı bir şekilde girmeleri için gerekli olan bilgi, görüş ve uzmanlık kaynaklarına makul ölçülerde erişim imkanı sağlamanın yollarını bulmalıdır;
- e. Şeffaf olmalıdır: etkililiği ile ilgili güven oluşturmak ve tehlike altındaki kamu yararını gözetmek için, şikayette bulunan tarafları, süreçle ilgili bilgilendirmeli ve mekanizmanın işleyişi hakkında yeterli bilgi paylaşımı yapmalıdır;

- f. Haklarla uyumlu olmalıdır: sonuçların ve çözümlerin uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan haklarına uygun olmasını sağlamalıdır;
- g. Sürekli öğrenmenin bir kaynağı olmalıdır: mekanizmanın geliştirilmesi ve gelecekte oluşabilecek şikayetlerin ve zararların önlenmesi için, ders çıkarılmasını sağlayan ilgili önlemlerden faydalanmalıdır;

Faaliyet düzeyindeki mekanizmalar ise:

- h. Katılım ve diyalogu temel almalıdır: mekanizmaları kullanması hedeflenen tüm paydaş grupların, mekanizmanın yapısı ve işleyişi ile ilgili görüşünü almalı ve şikayetlere müdahale etmenin ve çözüm bulmanın bir yöntemi olan diyaloga ağırlık vermelidir.

Açıklama

Bir şikayet mekanizması, ancak hizmet etmeyi amaçladığı kişiler onun hakkında bilgi sahibi olursa, ona güvenirse ve onu kullanabilirse amacını gerçekleştirebilir. Bu kriterler, hukuki olmayan bir şikayet mekanizmasının uygulamada etkili olmasına yardımcı olmak amacıyla, mekanizmanın tasarlanması, değiştirilmesi ve değerlendirilmesi için bir ölçüt sağlar. Kötü tasarlanan ve uygulanan şikayet mekanizmaları, etkilenen paydaşlarda güçsüzlük ve saygısızlık hissini artırarak, hoşnutsuzluk riski yaratabilir.

İlk yedi kriter, Devlet temelli veya Devlet temelli olmayan hüküm verici veya diyalog temelli tüm mekanizmalar için geçerlidir. Sekizinci kriter ise, ticari şirketlerin yönetimine yardımcı olduğu faaliyet düzeyindeki mekanizmalara özeldir.

“Şikayet mekanizması” kavramı burada alana özel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kavram, tek başına belirli bir mekanizma için kullanıldığında her zaman uygun ve yardımcı olmayabilir ama etkililik kriteri her zaman aynıdır. Her bir kriter için açıklamalar şu şekildedir:

- a. Bir mekanizmayı kullanması hedeflenen tüm paydaşlar, eğer onu kullanmayı tercih edecekse ona güvenmelidir. Şikayet sürecindeki tarafların mekanizmanın adil tutumuna müdahale edememesi ile ilgili hesap verebilirlik, paydaş güveninin oluşturulması açısından genellikle önemli bir etkenidir;
- b. Erişim engelleri, mekanizma hakkında bilgi sahibi olmama, dil, okur-yazarlık, masraflar, fiziki konum ve yanına bırakılmama korkusu olabilir;
- c. Bir mekanizmaya güvenilmesi ve onun kullanılması için, sunduğu süreçler hakkında kamu bilgilendirmesi yapılmalıdır. Her ne kadar bazen esneklik vermek gerekse de, her aşama için belirlenen sürelerle mümkün olduğu kadar uyulmalıdır;

- d. Ticari şirketler ve etkilenen paydaşlar arasındaki şikayet ve anlaşmazlıklarda, etkilenen paydaşların bilgi ve uzman kaynaklarına erişimi genellikle daha azdır ve bunları karşılamak için finansal kaynakları çoğu zaman yoktur. Bu dengesizlik düzeltilmediğinde, adil bir sürecin sağlanması ve adil süreç algısı azalır. Kalıcı çözümlere ulaşılması daha zor olur;
- e. Bireysel şikayetlerdeki ilerleme hakkında taraflara düzenli olarak bilgi verilmesi, sürece güvenin sürdürülmesi açısından önemli olabilir. İstatistikleri, vaka çalışmalarını veya belirli vakaların ele alınması ile ilgili daha ayrıntılı bilgileri kullanarak, daha geniş paydaş kitlesine mekanizmanın işleyişi hakkında şeffaflık sunulması, meşruiyetin ortaya konulması ve yaygın güvenin sürdürülmesi açısından önemli olabilir. Aynı zamanda, gerektiğinde taraflar arasındaki diyalogun ve kişilerin kimliklerinin gizliliği korunmalıdır;
- f. Şikayetler genellikle insan hakları açısından tasarlanmaz ve bir çoğu başlangıçta insan haklarına dikkat çekmez. Ne olursa olsun, sonuçların insan hakları ile ilgili neticeleri olduğunda, bunların uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan hakları ile uyumlu olmasına dikkat edilmelidir;
- g. Şikayetlerin sıklığının, örüntüsünün ve nedenlerinin düzenli olarak analiz edilmesi, mekanizmayı işleten kuruluşun, gelecekteki zararların önlemesi için değiştirilmesi gereken politikaları, süreçleri ve uygulamaları tespit etmesini ve bunlara etki edilmesini sağlayabilir;
- h. Faaliyet düzeyindeki bir şikayet mekanizması için, mekanizmanın yapısı ve işleyişi ile ilgili olarak paydaş gruplarla yakın ilişki kurulması, mekanizmanın onların ihtiyaçlarını karşılamasına, onlar tarafından kullanılmasına ve başarısında ortak bir fayda sağlanmasına yardımcı olabilir. Bir ticari şirket, meşruiyet açısından şikayetlerin hedefi olurken aynı zamanda tek taraflı olarak sonucu belirleyemeyeceği için, bu mekanizmalar diyalog yoluyla, üzerinde anlaşmaya varılmış sonuçlara ulaşmaya odaklanmalıdır. Bir hüküm gerektiğinde ise, bu hüküm yasal, bağımsız bir üçüncü taraf mekanizmasıyla verilmelidir.

